

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 203-218

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

TOPLUMUN NESNEL GERÇEKLİĞİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

A SOCIOLOGICAL VIEW ON THE OBJECTIVE REALITY OF SOCIETY

Doç. Dr. Mehmet Zeki DUMAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

ÖZET

Bu makalede iki temel konu üzerinde durulmaktadır. Birincisi sosyal bir varlık olan insanın dışsal bir realite olarak içinde yaşadığı ve her zaman hesaba katmak zorunda olduğu toplumun nesnel gerçekliğine, ikincisi de bu nesnel gerçekliğe, görünürdeki sosyal yapılara ve gündelik yaşama ilişkin bilinçte saklı olana bakmayı hedefleyen sosyolojik perspektife değinilmektedir. Zira son derece bireyselmış gibi görünen birçok sorun, başta aile ve toplum olmak üzere bireyi de aşan sosyal çevrenin etkisi ve baskısından kaynaklanmaktadır. Hiç şüphesiz bu baskının bireyin gündelik yaşamında nasıl ve hangi tür ilişkilerle ortaya çıktığını ve bu ilişki ağını besleyen toplumsal ilişkilerin nasıl üretildiğini anlamının yolu ise sosyolojik perspektiften geçmektedir. Bunun yanı sıra makalede sosyalleşme sürecinin hem öznesi hem de nesnesi konumundaki insanın, üyesi olduğu toplumun dışsal gerçekliğine tabi olduğu kadar bu gerçekliği üreten dünyanın ana aktörü de olduğu dikkate alınarak şu iki temel soruya da cevap verilmektedir. Toplumun organik yapısını oluşturan aile, din, cemaat ve devlet gibi kolektif bütünlerin ama daha da önemlisi önce gönüllü bir birlikteliğin sonucunda oluşan sonra da toplumsal hegemonyanın ve rızanın üretilmesinin ideolojik araçlarına dönüşen kurumların, geleneklerin ve değerlerin insan doğası üzerindeki etkisi nedir? ve bir gerçeklik alanı ve ajanı olarak toplum, insanın içindeki kendisini ve kendi içindeki insanı nasıl değiştirmekte ve dönüştürmektedir?

Anahtar Kavramlar: Toplum, Birey, Sosyoloji, Sosyal Gerçeklik, Kültür

ABSTRACT

This article focuses on two main topics. The first is the objective reality of the society in which the human being, a social being, lives as an external reality which he always has to take into account, and the second one is the sociological perspective that aims to look at this objective reality, the visible social structures and what is hidden in consciousness of everyday life. Because many problems that seem to be extremely individualistic are due to the influence and pressure of the social environment, which exceeds the individual, especially the family and society. There is no doubt that the way to understand how and with what kind of relationships this oppression occurs in the everyday life of the individual and how the social relationships that feed this network of relationships are produced is through a sociological perspective. In addition, two basic questions are answered in the article considering human both subject and object of socialization process, is a member of society and subject to external reality of society and he is the main actor of the world producing these. What is the impact of family, religion, community and state, that form the organic structure of society but more importantly, the institutions, traditions and values formed as a result of voluntary union and then transformed into ideological instruments of the production of social hegemony and consent, on human nature? And as a space and agent of reality, how does society change and transform self within human and the human within self?

Keywords: Society, Individual, Sociology, Social Reality, Culture

GİRİŞ

Hiç şüphesiz her sosyal gerçeklik gibi toplumun da kendi doğasından ve işleyişinden kaynaklı nesnel bir gerçekliği söz konusudur. Çoğunlukla gündelik hayatın akışı içindeki ilişkilerle gerçekleşen bu nesnel gerçeklik zorlayıcı bir olgusalılık olarak hem dışsal hem de içsel açıdan bireyin anlam dünyasını, değer, tutum ve davranışlarını, tercihlerini ve kararlarını doğrudan etkilemektedir. Zira sosyolojik bir perspektiften bakıldığında tarihsel bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkan ve kuşatıcılığı, kapsayıcılığı yanında baskılayıcı ve kısıtlayıcı yanıyla da insanı etkisi altına alan “toplum” un en önemli özelliğinin üyelerini belli bir düşünüş ve algılayış biçimi içinde hareket etmelerini sağlamak olduğu söylenebilir.

İnsanlar çoğu zaman farkına varmasalar da toplumsal aklın yarattığı bu düşünüş ve algılayışın sınırları içinde hareket etmek ve bu çerçeve içinde yaşamak zorunda kalırlar. Nitekim toplumsal olarak kurulan sistemlerin tümü başta sosyalleşme ve sosyal kontrol araçları olmak üzere insanların belli bir düzen içinde yaşamalarını sağlamak için kendisini nesnel bir gerçeklik olarak önce yasalastırmaya, sonra meşrulaştırmaya sonra da kurumsallaştırmaya çalışır. Zaten kültürün en önemli bileşeni olan dinin ve geleneğin temel fonksiyonu da budur. Yani insanların toplumun temel taleplerine ve beklentilerine göre davranmalarını sağlamak. Bu açıdan bakıldığında tarihin aslında nesnel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan toplumun bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Burada tarihsel ve toplumsal gerçekliğin doğası üzerine yürütülen tartışmaların genellikle ‘birey’ ve ‘toplum’ dikotomisi üzerinden yapıldığını, toplumun *neliği* sorusunun bu tartışmaların temelini oluşturduğunu ve düşünce tarihine bakıldığında da bu tartışmalarda iki önemli görüşün ön plana çıktığını görüyoruz. Bunlardan birincisi tarihin ana aktörü olarak insanı her şeyin üstünde gören, toplumun tek tek bireylerden oluştuğunu iddia eden *bireyci görüş*, diğeri de tarihin tümüyle toplumun ürünü olduğunu düşünen *toplumcu görüş*tür. Genelde sosyal bilimlerde özelde de sosyoloji disiplininde yapılan bu tartışmalar kendi içinde farklı görüşler içeren kuramların doğmasına da yol açmıştır. Örneğin sosyolojik kuramların merkezi soruları, genellikle bireysel davranışın kaynağının ve toplumsal gerçekliği oluşturan sosyal dinamiklerin metodolojik olduğu kadar epistemolojik olarak da nasıl açıklanması gerektiğine yönelik olmuştur.

Hiç şüphesiz bu sorulara verilecek her cevap bizi doğrudan bireyi de içine alan ve bu makalenin de ana temasını oluşturan toplumsal olguların biricikliğine ve bu toplumsal olguları meydana getiren yapısal ve kurumsal işleyişe götürecektir. Yukarıda da vurgulandığı gibi etkileşim içinde olduğumuz ve

gündelik ilişkilerimizle yeniden ürettiğimiz toplum kendine özgü (*sui generis*) bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır (Durkheim, 1998: 51-55). Nesnelleşmiş insan aktivitesinin somut bir biçimi olan karımıza çıkan bu gerçekliğin yaşamımızın her anını ve alanını kapsadığını, insanları, yarattığı kurumlar ve değerler aracılığıyla belli bir düzene (*nomos*) hapsettiğini ve onları belli bir dünya görüşü (*weltanschauung*) -ideolojik, felsefi, dini vb.- etrafında toplamak suretiyle bir arada yaşamalarını sağladığını söyleyebiliriz. Bu anlamda toplumu, kendisinden hiçbir zaman kaçamayacağımız veya kaçsak da kurtulamayacağımız yegâne gerçeklik alanı olarak tanımlamak mümkündür. Bu gerçeklik alanını anlamının en kestirme yolu ise, Berger ve Luckmann'ın (1966: 2-5) çok veciz bir biçimde belirttikleri gibi bize hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını ve toplum dediğimiz realitenin benzer düşünen bireylerin toplamından daha fazla bir 'şey' olduğunun bilgisini veren sosyoloji disiplininin geçmektedir.

1. BİR DÜŞÜNÜŞ VE ANLAMA BİÇİMİ OLARAK SOSYOLOJİNİN NELİĞİ

Temel amacı gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen bireysel eylemlerin ve sosyal ilişkilerin arasındaki gerçekliği görmek olan sosyolojinin, bağımsız bir disiplin haline gelmesinde bir dizi entelektüel çaba yanında önemli bazı tarihsel gelişmelerin de etkisi olmuştur. Sosyolojik düşüncenin modern Batı tarihinde olgunlaşarak özgün bir forma dönüşmesini sağlayan en önemli gelişmelerin başında ise Aydınlanma Çağı, Fransız Burjuva Devrimi ve İngiliz Endüstriyel Devrimi gelmektedir. Bu anlamda sosyolojinin özü itibarıyla Avrupa'daki iki büyük devrimin sosyal, ekonomik ve demografik yaşamda meydana getirdiği yapısal ve kurumsal değişimlerin iç yüzünü anlama uğraşı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zira bu devrimlerin temel özelliği toplumu kendi mecrasından çıkararak köklü ve radikal değişimlere yol açmış olmasıdır.

Örneğin çağımızda da siyasal dönüşümlerin simgesi haline gelen 1789 Burjuva Devrimi sırasında tarihte ilk kez özgürlük, eşitlik, evrensel hukuk ve ulusal egemenlik gibi tümüyle dünyevi ideallerin rehberliğindeki bir sosyal hareketin var olan geleneksel toplumları alt üst ettiği görülmüştür. Aynı şekilde 19. yüzyılda Endüstriyel Devrimle beraber tarihte ilk kez insanlar kitleler halinde durmaksızın büyüyen sanayi bölgelerine ve kentlere göç etmeye başlamıştır. Beraberinde demografik bir dönüşümü de getiren bu göçlerin en somut örneği Londra'da yaşanmıştır. Zira 14. yüzyıla kadar kentin toplam nüfusu otuz bin iken, 19. yüzyıla beraber bu oran dokuz yüz bine çıkmıştır (Giddens, 1997: 15-17). Devrim, emeği metalaştırıp üretimi kiteselleştirdiği için gelecekte piyasa ekonomisinin ve kapitalist sistemin hâkim olacağı yeni bir ekonomi-politik de üretmiştir.

Bu anlamıyla bakıldığında sosyolojinin modern uygarlığın gelişmesinde tarihsel bir rol oynayan bu iki devrimin toplumda yarattığı sorunlara yanıt vermeye çalışan düşünsel bir hareketlerin tezahürü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer bir deyişle bizi her zaman büyük realiteyle -toplumun nesnel gerçekliğiyle- yüz yüze getirmeyi ve onunla hesaplaşmayı hedefleyen sosyoloji, temelde toplumsal değişimin karanlıkta kalan yanlarını görmemizi sağlayacak bir dil ve yöntem geliştirmeye çalışır. Özellikle de toplumun geleneksel yapısını alt üst eden aydınlanmacı radikalizmin yarattığı devrimler, genelde toplumsal dokuyu oluşturan kurumları, sosyal yapıları ve değerleri hedef aldığı için sosyoloji de bütün dikkatini ve enerjisini bu devrimlerin kamusal yaşamda meydana getirdiği sorunlara ve sonuçlara vermiştir.

Böylece bir yandan geleneksel toplumun hızlı çöküşüne diğer yandan modern toplumun yükselişine tanıklık eden sosyoloji, aslında "yitirilmiş bir cemaat hissine, bir değerler kaynağı olarak kutsalın ortadan kaybolmasına, şehirdeki bireyin bir başnalığına ve bunlar neticesinde yaşanan anlam krizine verilen düşünsel bir tepki olduğu için onu, sahiciliğin, kişisel kendiliğindenliğin, toplumsal bütünlüğün ve cemaatin yitirilişi üzerine nostaljik bir tefekkür" olarak da görmek mümkündür (Stauth, 2014: 152-153). Nitekim teolojik ve metafizik önyargıların aşıldığını ve Fransız Devriminin ortaya çıkışıyla

da insanlık tarihinde bir ilerleme kaydedildiğini düşünen Comte (2001 :14) kurucusu olduğu sosyolojiyi, bir değişim ve dönüşüm bilgisi ve öğretisi olarak tanımlamıştır.

Buradan hareketle bilimler kategorisinde kısıktıcı olduğu kadar sosyal problemleri tanımlama, analiz etme ve bunlara yanıt verme yeteneği (Buechler, 2008: 319) ve de ezber bozucu yanıyla da dikkat çeken sosyolojinin iki temel hedefinin olduğu söylenebilir. Birincisi gündelik yaşamının akışkanlığı ve rutinliği içinde yer alan bireylerin tercihlerini ve eylemlerini belirleyen içsel ve dışsal dinamiklerin toplumsal temellerini anlamak, bu temellerin iç yüzünü ortaya çıkartmak, diğeri de bir şeyi diğerlerinden farklı olarak “sosyolojik” yapan şeyin ne olduğu? sorusuna cevap vermektir. Zira bir iletişim kurma sanatı olarak sosyoloji (Lee, 2000: 323), tutum ve davranışları inceleme konusu yaptığı aktörlerin/öznelerin habituslarını içinde buldukları toplumun birer ürünü/bileşeni ve sonucu olarak ele aldığı gibi, bireylere “sosyolojik paradigma” veya “sosyolojik içgörü” adı verilen ama temelde insan eylemlerinin nasıl ele alınmasını ve anlaşılmasını amaçlayan bilişsel bir perspektif ve eleştirel bir bakış açısını da kazandırmaya çalışır (Buechler, 2008: 320).

Nitekim sosyolojik muhayyilenin metodolojisine ilişkin kuramsal yaklaşımların doğasına baktığımızda karşımıza sıklıkla iki temel sorunun ortaya çıktığını görmekteyiz. Birincisi, sosyoloji adı verilen uğraşın nasıl bir bilgi alanına sahip olduğu ve bu bilgiyi gündelik yaşamımızda nasıl kullanmamız gerektiğiyle, diğeri de rutinlerimizin içine daldığımızda çevremizde olup bitenleri nasıl anlamamız ve anlamlandırmamız gerektiğiyle ilgilidir. Aynı zamanda sosyolojinin amaçlarını da oluşturan bu sorulara yönelik geliştireceğimiz her cevap, hem tikel düzeyde bireyin yaşamında karşılaştığı olay ve olgulara bilimsel, nesnel ve eleştirel yaklaşmasını sağlayacak, hem de gerçekte dünyayla olan ilişkimizin, üyesi olduğumuz toplumun *aura*'sından bağımsız olmadığı, en başta imgelerimiz ve dilimiz olmak üzere varoluşsal kimliklerimizin aslında *nesnelleşmiş toplumsal bilincin* birer ürünü olduğunu anlamamızı kolaylaştıracak.

Bir *anlama teşebbüsü* olarak da ele alındığında sosyolojinin bireylerin sıradan yaşamlarının her kesitini ve toplumla olan ilişkilerini yeniden düşünmelerini sağlayacak bilişsel bir kavrayışın imkânını yarattığı söylenebilir. Böylece bir düşünme sanatı olarak sosyolojiden amaçlanan şey; bireylerde toplumsal yapının ve işleyişin *neliğine/niteliğine* dair bir farkındalık yaratmak, özeldeki geneli görmeyi sağlamak (Macionis, 2012) ve gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen toplumsal olguların Durkheim'in deyişle ‘şey’lerin doğasını keşfetmek ve dünyamızın düşündüğümüzden daha farklı olduğu gerçeğini kavratmaktır (Swingewood, 2010: 105). Çünkü ancak sosyolojik içgörü bize aile ve akrabalık ilişkilerimizle, sosyalleşme süreçlerimizle, toplumsal kurumlarımızla, ahlaki değer yargılarımızla, ön kabullerimizle ve kırmızı çizgilerimizle hesaplaşabilme ve kültürel, cinsel veya dinsel kimliklerimizle yüzleşebilme imkânını ve cesaretini sağlayabilir.

Buna göre sadece gözlenebilen konuları ele almasıyla veya ampirik nitelikteki araştırmalara dayanmasıyla değil sosyal olay ve olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etmek üzere yapılacak bilimsel girişimleri içermesiyle de öne çıkan sosyoloji (Giddens, 1997: 13), belki hiçbir disiplinin sahip olmadığı bir ayrıcalığa -gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen sosyal ilişkileri mercek altına alıp analiz etmesi, bu ilişkilerin oluşturduğu toplumsal roller, statüler, sınıflar ve kimlikler gibi herkesin bir yanını oluşturan/etkileyen konuları araştırma nesnesi haline getirmesi- olanağına sahiptir. Bununla birlikte tarihsel ve toplumsal değişimin nedenlerini ve dinamiklerini anlamamızı sağlayan sosyoloji, son derece kişisel bir davranış olduğunu düşündüğümüz ‘şey’lerin temelinde bile aslında toplumsal faktörlerin yattığını göstererek heyecan verici bir bilim olarak her zaman bizi bir keşif yolculuğuna çıkartmayı başarmıştır.

Diğer bir deyişle sosyoloji, bireyin bilincine nüfuz eden ve onu ‘kendi imajı ve benzerliği’ ile şekillendiren toplumu olgusal bir gerçeklik olarak ele alan (Durkheim, 2016: 161) ve toplumların yapısını, işleyişini, kurumlarını ve evrimini ortaya koyan genel yasaları ve sosyal hayatı mümkün kılan kolektif

iradenin toplumsal tezahürlerini anlamayı amaçlayan eleştirel bir disiplindir (Mandic, 1967: 436; Chapin, 1918: 264). Zira toplumu belli bir düşünüş biçimi içinde anlamaya çalışmak ve bunu doğası gereği bilimsel bir çerçeve içinde sunmak ne kadar önemliyse, toplumu bir arada tutan değerleri ve normları tarafsız bir gözle değerlendirmek de o derece önemlidir. Çünkü, ancak sosyolojik imgelem bize, hem bireyin toplum içindeki davranışlarını, tutumlarını ve tercihlerini belirleyen ve yönlendiren ilişkilerin doğasını hem de bireysel deneyimlerin sosyal güçler tarafından nasıl şekillendiğini anlamamızı sağlayabilir (Garoutte, 2018: 148).

Buna ek olarak sosyolojik imgelem, sosyal gerçekliğin farklı bir yanını, yani ahlaki davranışın amacı haline getirdiğimiz toplumun bireysel çıkarılardan ne kadar farklı olduğunu ve hatta bireyi, kendisini aşmaya iten veya zorlayan şeyin bizzat toplum olduğunu (Davy, 2006: 43) anlamamızı sağlamaktadır ki, bu durum, aslında söz konusu imgelemin yaşadığımız dünyaya yeni bir ışıkla bakmamızı sağlamasından ve kendi düşünce ve davranışlarımızın yegâne yaratıcısı olduğumuza dair pervasız düşüme meydan okumasından kaynaklanmaktadır (Bruce, 2016: 72). Zira bildiğimiz üzere sosyal gerçeklik çok farklı anlam katmanlarından oluşmakta ve bu anlam katmalarına nüfuz etmenin biricik yolu da hiçbir şeyi görmediği/olduğu gibi kabul etmeyen sosyolojik bakıştan geçmektedir. Bu durum, aynı zamanda bize dünyayı olduğu gibi kabul etmeyi asla kabul etmeyen sosyolojinin ne kadar incelikli ve eleştirel bir bilim dalı olduğunu da göstermektedir.

Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse bireyin gündelik hayatına dokunan ilişkileri ve bu ilişkileri besleyen toplumsal dinamikleri araştırma nesnesi haline getiren sosyoloji (Rice, 1932: 319), gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği (Berger & Luckmann, 1966) tezinden hareketle sadece evin dış cephesiyle değil içiyle de, görünenlerin ardına bakma merakıyla da ve sahnelenen oyunun iç yüzünü kavramasıyla da yaşamımıza farklı bakmamıza imkân tanıyan entelektüel bir uğraşın zeminini sağlamaktadır. Sosyolojik muhayyileye dayalı bu bakış açısının temelinde yine sosyolojik merak duygusu yatmaktadır ki, ancak bu merak duygusu bizi sosyal yapıların ardındaki gerçekleri (Elias, 2016: 19), özellikle de bu yapıların siyasal iktidarla olan ilişkilerini daha net bir biçimde görmemizi sağlayabilir. Bauman'ın (2015: 16) veciz deyişiyle sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran özellik, "insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların öğeleri olarak görmesi ve bu oluşumları karşılıklı bir bağımlılık ağına takılmış failerin rastlantısal olmayan birlikteliği biçiminde ele almasıdır."

Dolayısıyla sosyolojinin sadece toplumun görünen yanlarıyla değil, "toplumsal olan her şeyle" ilgilenmek suretiyle (Çiğdem, 2006: 2), insan yaşamına dair daha geniş ve daha berrak bir düşünsel bakış ortaya koymaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bireyde bu sosyolojik bakış açısını kazandırmayı amaçladığı için de sosyoloji, sosyal bir gerçeklik alanı olarak toplumun; bireyin bilincine nasıl nüfuz ettiğini, hangi tür ilişkiler ve stratejilerle sızdığını, bilincin derinliklerinde nasıl yer edindiğini, başta dil, simge ve semboller olmak üzere kendisini hangi tür görsel ve sözel iletişim yollarıyla ürettiğini ve bütün bunları da aşacak biçimde kolektif kimliği besleyen din ve geleneği nasıl kurumsallaştırdığını da anlamamızı sağlamaktadır.

2. NESNEL BİR GERÇEKLIK ALANI OLARAK TOPLUMUN NELİĞİ

Gündelik hayatın her adımında ve aşamasında karşımıza çıkan, dışsal ve nesnel bir gerçeklik olarak da insanı doğduğu andan itibaren içine alan toplum, bireyin her anını denetlemekte, düzenlemekte ve sosyal olarak kontrol etmektedir. Zira her insan belli bir toplum içinde doğmakta ve o toplumun belirlediği kurallara ve yasaklara göre yaşamaktadır. Bu anlamıyla toplumu, bir çeşit sosyal yapının varlığına işaret eden (Heywood, 2011:50)ve sahip olduğumuz ahlaki ve dini inançlardan gelenek ve göreneklere kadar sosyal yaşamın tüm alanlarında etkili olan kolektif bir güç olarak görmek de mümkündür. Sosyal gereksinimleri karşılamak için etkileşim halinde olan ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda

insan topluluklarının oluşturduğu toplum (Ficher, 2001: 73), caydırıcı kurumlarıyla, eylemlerimizi ve tercihlerimizi belirlediği kadar, değerlerimizi, inançlarımızı, alışkanlıklarımızı, beğenilerimizi, tutum ve davranışlarımızı da belirler.

Dolayısıyla zorlayıcı bir güç olarak karşımıza çıkan toplum bireyin gündelik yaşamında nasıl davranması gerektiğini belirlemek için sürekli normatif düzenlemeler yapar. Örneğin toplumun bireye ilk operasyonu doğar doğmaz ona bir ad vermesi ve bireyin nasıl yetiştirilmesi gerektiğinin bilgisini çok daha öncesinden aile kurumuna tevdi etmiş olmasıdır. Çünkü aile gibi her toplumsal kurum, aynı zamanda toplumsal meşruiyeti yaratan ve üreten örgütlü yapılardır. Din ve gelenek bu kuramların başında gelir. Birey toplumun meşruiyet alanı ve sınırları içinde kaldığı sürece ödüllendirilir, bu alanın dışına çıktığında, yani bir sapma/patolojik bir durum gösterdiğinde de cezalandırılır. Toplumun yaptırımları o kadar güçlü ki, “varoluşumuzun her alanını, bizi birlikte olduğumuz insanlardan tecrit etme, alay konusu kılma, geçimimizden ve özgürlüğümüzden, son tahlilde bizatihi yaşamın kendisinden yoksun bırakma gücüne bile sahiptir” (Berger, 2017: 116). Bu güç karşısında bireyin gerçekte ne kadar özgür olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Toplum dediğimiz şey, sadece ortak kaderi paylaşan ve bir arada yaşamayı arzulayan insanların bir araya gelerek oluşturdukları kolektif bütünlerden ibaret olmadığı gibi rastgele bir araya gelmiş olan kitlelerin oluşturduğu gruplar da değildir. Coop’un (1992:183) ifadesiyle bir tür kolektif varlık, bir devlet, bir kuruluş veya bir aile olarak da görülebilecek olan toplum, bizden önce de vardı ve bizden sonra da var olacaktır. Kamusal yaşamda olduğu gibi özel yaşamda da bir dizi kural, norm ve yaptırımlarla karşımıza çıkarak bireyi “belirli kıyafet ve saç tarzlarına, davranış ve hitap şekillerine, aksanları ve sözcükleri diğerlerinden daha cezbedici saymak üzere etkili bir şekilde sosyalleştirmeye devam edecektir” (Bruce, 2016: 74). Çünkü bireyin, biçimleri ne olursa olsun içinde yaşadığı verili “koşulların” etkisinden kaçmak veya onları dikkate almamak gibi bir lüksü yoktur. Bireyden bağımsız ve çok daha öncesinden var olan bu koşullar yine Bauman’ın (2005: 16) deyimiyle davetsiz misafir gibidirler, birey bunların ortadan kalkmasını istese de kaldıramaz.

Bir nevi birey, içinde doğduğu dünyanın verili koşulları tarafından esir alındığı için gündelik yaşam (ın)da toplumun beklentilere göre davranmak zorunda kalır. Bu beklentilerin dışına çıkmak gibi bir şansı, olanağı yoktur. Belirlenmiş kurallar içinde hareket etmek birey için bir tercih değil, zorunluluktur. Aksi durumda birey, toplumun yaptırımlarına maruz kalır. Böyle bakıldığında bireyin artık kendi düşüncesine göre hareket eden bir varlık olmaktan çıkarak, üstlendiği rol ve statülere göre davranmaya başladığını, sürekli izlendiği için kendisine çekidüzen vermeye ve toplumun çizdiği istikamette yürümeye mecbur kaldığını söylemek mümkündür. Bu süreçte birey, üstlendiği rollerle neyin doğru, neyin yanlış olduğu veya neyi, nasıl yapması gerektiği gibi pek çok soruyla karşılaşmaya başlar (Büyükkantarcioglu, 2006: 7-15).

Bu sorulara ek olarak toplumun dışsal doğası ve toplum birey ilişkisinde bireyin nasıl tanımlanması gerektiği sorusu da karşımıza çıkıyor. “Gerçekte toplum nedir, ne yapmaya çalışır?”, “bir toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan şey nedir?”, “toplumlar neden birbirinden farklıdır?” (Castoriadis, 1998: 167-176) “toplum neden bireyin yaşam alanını sınırlar?”, “neden bireyler üzerinde baskı ve otorite kurar?” “toplum ve devlet ilişkisi nasıl olmalıdır?” gibi daha bir dizi soru da sorulabilir. Bu kadim sorular tarihin her döneminde tartışılmıştır. Platon’dan Hegel’e, Parsons’dan Habermas’a kadar birçok düşünür toplumu, bir tür ortak insani aklın bütünleştirici gücü olarak görmüş, Durkhemciler kolektif vicdanı vurgulamış, Weberyenlar özneler arası ilişkilere odaklanmış Marksistler ise sınıf bilincinden söz etmişlerdir (Lee, 2000: 322). Ancak Tönnies’ten Durkheim’a, Simmel’den Marx’a kadar birçok klasik sosyolog ‘toplumun ne olduğu’ sorusunu sormaktan çok toplumun neden ve nasıl değiştiği meselesiyle ilgilmişlerdir (Eriksen, 2011: 19; Hallinan, 1997: 5).

Bu soruların tarihsel kökenine baktığımızda özellikle yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sosyal filozoflar tarafından doğaüstü olandan sözleşme teorisine varıncaya kadar birçok farklı düzeyde cevaplar verilmiş (Ellwood, 1909: 404), ancak toplumun *neliği* ve nasıl yönetilmesi gerektiği konusundaki tartışmalar yirminci yüzyılın son çeyreğinde özellikle de 1980'lerin başında politik arenada daha fazla gündeme gelmiş, başta muhafazakâr politikacılar, neoliberal filozoflar, radikal eleştirmenler ve farklı sosyal bilimciler, bir yandan 'toplum' fikrinin örtük normatifliğini sorgulamaya diğer yandan iktidar ve toplum ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışmışlardır (Dean, 2019:677).

Dünya ekonomi-politiğinin değişmeye başladığı 1980'lerin başında birçok sosyal bilimci gibi siyasetçilerin bir kısmı da sosyal devlet anlayışının sürdürülemez olduğunu iddia ederek toplum ve birey ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerektiğini dile getirmişlerdir. Britanya Başbakanı Thatcher'in¹ 1987'de verdiği bir demeçte; "toplum diye bir şey yoktur. Birey olarak erkekler, kadınlar ve bir de aileler vardır."² sözü yeni yüzyılın hem siyasal iklimini hem de devletin nasıl bir toplum yapısını öngördüğünü anlamak açısından önemlidir. İlk kez neoliberal politikaları da uygulayan Thatcher, kolektif bütünlerin ve örgütlü yapıların baskın olduğu sosyal devlet anlayışı yerine sermayenin ve bireyciliğin egemen olduğu sivil bir topluma geçişi savunmuştu.

Küreselleşmenin ideolojik formu olan neo-liberalizm, toplumsal yapıyı birey lehinde yapıbozumuna uğratmış, yeni bir adalet kuramını ve ütopya modelini sunan liberal teorisyenler (Hayek, 2012; Nozick, 2013: 26-28) bireyin ayrıcalıklı vasfını, yani biricikliğini, özerkliğini ve özgürlüğünü vurgulayarak onu; aile, din ve devlet gibi kurumların baskısından kurtarmaya ve dolayısıyla birey üzerindeki toplum otoritesini kırmaya çalışmışlardır. Hatta Touraine (2017: 29; 2010: 104) gibi bazı sosyal bilimciler, neoliberal küreselleşmenin kolektif ve kişisel yaşamın tüm yönlerini dönüşüme uğrattığı gerekçesiyle "toplumların sonu" geldiğini iddia ederek bu durumu "toplumsal olanın sonu" veya "toplum fikrinin bırakılışı" olarak değerlendirmişlerdir. Foucault (2013) gibi "toplumu savunmak gerekir" diyen bazı düşünürler ise, irtifa kaybettiği düşünülen topluma karşı bireyi adeta kutsayan yazarları kıyasıya eleştirmişlerdir.

Burada "toplum ve devlet" ile "birey ve toplum" ilişkileri hakkında yapılan tartışmalar daha çok siyaset sosyolojisi alanına girdiği için bu tartışmalara daha fazla girmeden makalenin esas sorununa, yani toplumun nesnel gerçekliğine ve bireyin toplumsal konumuna dair tartışmalara geçebiliriz. Yukarıda da vurgulandığı gibi toplumun doğası ve işleyişine dair konular siyasetçiler kadar başta felsefe ve psikoloji olmak üzere birçok farklı disiplinler tarafından da tartışılmış ve bu tartışmalar genellikle sosyal yaşamda yapı mı (toplum), yoksa eylem mi (birey) belirleyicidir sorusunu beraberinde getirmiştir. Bu soruya sosyologlar kendi içinde iki farklı cevap vermişlerdir.

Sosyolojik kuramlardan Durkheim'in öncülük ettiği *yapısal işlevselciler*, durdukları yer ve savundukları görüşler açısından yapıyı, yani toplumun belirleyici olduğunu, toplumsal gerçekliğin diğerleri üzerinde başat bir konumu bulunduğunu dolayısıyla bireyin sosyal gerçekliğin inşasında çok önemli bir rolünün olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre önemli olan toplum ve toplumsal kurumlar, değerler ve yapılarıdır (Durkheim, 2014: 41-57; 1995; Bouthoul, 1992: 89; Tiryakian, 1997: 229-235; Nisbet, 1974; Moore, 1997: 331). Weber'in öncülük ettiği *hermeneutik/ yorumlayıcı kuram* ise, bireyin isteğini, eylemini, niyetini kısaca öznenin bir aktör olarak diğer tüm etmenlerden daha baskın olduğu fikrini gündeme getirmişler, yani aktif ve eyleyici olan ve toplumu değiştiren ve dönüşten aslında bireydir tezini öne sürmüşlerdir (Weber, 1967: 55-59; 1964: 88; Fleury, 2009: 19-24; Schroeder, 1996: 22; Boudon, 1991: 20; Woff, 1997: 500; Husserl, 2013: 52-54).

Gündelik yaşamda toplumun belirleyiciliğine dikkat çeken Berger (2015: 37-70) ise, sosyal yaşamın gerçekliğinin üretilmesinde ve toplumun temel diyalektik sürecinin oluşmasında kendi içinde

1 Thatcher, Margaret (1993). *The Downing Street Years*, Harper Collins, London.

2 <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>, 8 Apr. 2013 (Erişim Tarihi:18.03.2020).

döngüsellik arz eden üç önemli sürecin söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleşme süreçleridir. Buna göre aslında antropolojik bir zorunluluk olan bireyin eylemi, dışsallaştığında yani tutum ve davranışlar kamusal alanda rutinleştiğinde artık bunlar kurumsal bir nitelik kazanmaya başlar. Kurumsallaşan düşünce, davranış ve tutumlar kendi meşruiyetlerini sağlayacak araçsallıklarını da beraberinde üretirler ve bu araçsallaşma ile insanların rızası kazanılmaya çalışılır.

Berger'e göre bu süreç yani bireyin ikna edilmesiyle bu tutum ve davranışlar kalıcılık kazanmaya başlar ki, buna da nesnelleşme süreci denilir. Nesnelleşen gerçekler, artık bireyden bağımsız bir biçimde sadece *orada ve öylesine* durmakla kalmazlar, bu kez bireyler üzerinde etkili olmaya, kendi kurallarını dayatmaya başlar. Nesnelleşen eylem ve değerler, toplumsallaşma süreciyle de yeni nesillere aktarılır ve her nesil kendisinden önceki sosyal gerçekliği inşa eden dışsallaşma ve nesnelleşme süreçlerine maruz kalarak söz konusu kendisine aktarılan düşünce ve eylemleri de içselleştirmeye başlar. Toplum bu anlamda kendi yaşam döngüsünü kendi koyduğu kurallar, normlar ve yasalarla sağlamaya çalışır.

Esasen toplum sadece nesnel gerçekliğiyle değil, bireyin öznel bilincini etkilemesi ve yönlendirmesi noktasında da baskın bir güçtür ve bu gücü genellikle toplumsallaşma süreciyle -toplumsallaşma, ailede başlar, eğitimle, askerlikle, iş yaşamıyla beraber bir ömür boyu devam eder- kazanır. Nitekim sosyalleşme süreciyle toplum, kendi gerçekliğini bireyde inşa etmeye, onun zihin dünyasına, -aslında zihinsel süreçler düşünme, algılama, kavrama, yorumlara, muhakeme etme, tutum ve davranışlar gösterme süreci, toplumsal süreçlerin nesnel bir gerçeklik olarak karşımızda duran ve bizi kuşatan dünya etkisiyle şekillendiğini söylemek mümkündür- nüfuz etmek suretiyle onu ideal tipe dönüştürmeye çalışır.

Örneğin dil, en basitinden dünyaya gelir gelmez sahip olmadığımız ama aile ortamında edindiğimiz, öğrendiğimiz ilk toplumsal kazanım, ilk sosyalleşme yanımızdır. Çevremizle iletişim kurmamızı sağlayan en önemli yetimizdir. Birey, toplumsallaşma sürecine adapte olup gerekli adımları attığında ve kendisinden beklenileni yaptığında tabiri caizse toplumun gönlünü kazandığında etrafında makbul biri olarak taltif edilecektir. Ancak bireyin, sosyalleşme oyununa katılmaması ya da katılmak istememesi durumunda toplum tepkisini üzerine çekmekle kalmayacak, toplum tarafından öncelikle "damgalanma" ve "etiketlenme" olmak üzere oyun dışına atılmasına yol açacak bir dizi yaptırımlara da maruz kalacaktır. Onun için sosyalleşme toplumun ontolojik olarak kendisini yeniden ürettiği en önemli süreçtir.

Doğumdan başlayıp ölüme kadar devam eden bu sürecin her aşamasında toplumsal olgular, kurumlar ve normlar yer alır. Durkheim'in tabiriyle söylemek gerekirse "Saptanmış olsun olmasın, birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek ya da özel bir varlığa sahip fakat kendi bireysel görünümünden bağımsız, belirli bir toplum ölçeğinde genel olan her davranış biçimi toplumsal bir olgudur (Aron, 1994: 256) ve bu olgu, bireyin üzerinde Demokles kılıcı gibi sürekli sallanır, durur. Buna göre toplum, kurulu düzeni(ni) sürdürmek için gündelik yaşamın her anını ve bireyin her davranışını gözetler, denetler. Kurallara ve yasalara uymayanlara her türlü baskı ve şiddet uygular. Toplumun bu zorlayıcı gücü karşısında bireyin yapabileceği tek şey, düzene ayak uydurmaktır. Aksi durumda sonradan telafisi mümkün olmayan bir dizi müeyyidelerle karşı karşıya gelebilir. Onun için toplumla birlikte olmak Berger'in (2005: 60-63) deyişiyle "aklı başında olmak demektir. Toplumun düzenine karşı kürek çekmek demek, daima düzensizliğe (*anomi*) saplanma tehlikesine dalmak demektir."

Esasen bize ta başından beri bu tehlikenin varlığını, yani toplumun nesnel bir gerçeklik olduğunu (Belek, 1991: 180) ve bu nesnel gerçeği göz ardı etmenin de pek mümkün olmadığını söyleyen Durkheim'dir (1858-1917) (Bauman, 2018: 68). Durkheim'a göre insanoğlu rasyonel bir varlıktır ama insanın rasyonel varlığını anlamlı kılan da çoğu zaman irrasyonelmiş gibi görünen, davranan toplumdur. Örneğin sistematik sosyalleşme süreçlerinin en önemlilerinden biri olan aile ve eğitim bireye toplumda kişilik ve kimlik kazandıran en önemli kurumlardır. Eğitim, bireysel aktörün davranış nedenleri ile onun üzerinde farkında olmaksızın etki eden toplumsal ağırlık arasındaki bağı saptama imkânı sağlar.

Ancak Durkheim'e göre her hâlükârda birincil sosyalleşme birimi ailedir. Çünkü aile nesilden nesile zihinleri şekillendiren sosyalleşme pratikleriyle kendisini yaşamın her anında hissettiren kurumdur (Cohen-Huther, 2013: 220).

Bu kurumların yanı sıra Durkheim bize, toplumun nesnel bir gerçeklik olduğunu, bireyin bu gerçeklikten kaçamayacağı gibi ondan kurtulmasının da pek mümkün olmadığını göstermeye çalışır. Ona göre hepimiz belli bir toplum içinde dünyaya gelir, toplumun gölgesi altında yaşarız. Bu anlamda toplum (l)da yaşamak bir tercih değil, zorunluluktur. Durkheim, sosyolojik tahayyülün önümüze serdiği en önemli gerçeğin, psikolojik olduğunu düşündüğümüz duygu, tutum ve davranışlarımızın çoğu zaman sosyolojik bir temeli olduğunu ve bu yüzden de sosyolojinin ilgi odağına bireyin içinde yer aldığı morfolojik ve sembolik yapılar oluşturduğunu göstermiş olmasıdır. Ama yazar, yine de toplumsal olguların bireyleri aşmaları nedeniyle 'dışsal' ve 'kısıtlayıcı' olduğunu söylemekten de geri durmamıştır. Bu anlamda toplumsal olguların iki yanıyla dışsal olduğunu söyleyebilir (Turner vd., 2010: 366-367).

Birincisi, bireyler yerleşik bir yapılar bütünü ve mevcut bir değerler, inançlar ve normlar sistemi içinde dünyaya gelirler. Dolayısıyla, bu yapısal ve sembolik 'olgular' başlangıçta bireylere dışsaldır. İnsanlar toplumsal yapı içinde rolleri oynamayı, normlara bağlılığı ve temel değerleri benimsemeyi öğrenirken, onların kendi dışlarında 'bir şey' olduklarını hisseder ve anlarlar. İkincisi de insanlar toplumsal yapılar, değerler, inançlar ve normları aktif olarak ve birlikte yarattıklarında bile, bu toplumsal olgular yaratıcılarının dışında oluşumsal bir gerçeklik haline gelirler. Bu dışsallığa bir kısıtlama, zorlayıcılık duygusu eşlik eder. Toplumsal yapılar, normlar, değerler ve kurallar insanları belirli eylemlere, düşüncelere ve eğilimlere zorlar.

Dolayısıyla Durkheim'in sosyal analizinde toplum, içinde olmamıza rağmen onu isteğimize göre değiştiremediğimiz, dışımızda gerçek bir "realite" olarak kendisini bize zorla kabul ettiren kolektif bir bütün olarak görünür (Bouthoul, 1992 :89). Bu kolektif bütünü oluşturan her bir ilişki ağı; toplumun bireye önceliğini, insan tutkuları üzerindeki ahlaki kısıtlamayı, cemaatlerin örgütlenişinde otoritenin önemini, toplumun dini değerlere bağlılığını ve toplumsal yapının organik niteliğini güçlendirmeye çalışır (Turner, 2014: 153). Durkheim'e göre toplumsal olan hiçbir zaman bireysel düzleme indirgenemez. Zira bireyler karşısında üstünlüğü olan ve özgün bir hakikat düzenini oluşturan toplumsal olgular (Sayer & Frisby, 2017:43-47), kendi başına bir varlığı olan, yasalar, hukuk kuralları, inançlar, adetler ve moda gibi bireylerin tikelliğinden bağımsız olarak toplumun tümünde genel özellikler taşıyan nesnel gerçekliklerdir (Wallace & Wolf, 1998 :21).

Bireysel bilinçlerimizin dışında yer alan bu nesnel gerçekliğin birey üzerindeki en büyük etkisi, kısıtlayıcı kurallarını bireye zorla dayatmasıdır. Nitekim Durkheim, (2016: 26) toplumsal zorlamanın en büyük özelliği olarak kolektif düşünce ve davranış biçimlerinin bireylerin dışında bir gerçekliğe sahip olmasını gösterir. Ona göre "kolektif düşünce ve davranış biçimleri kendine özgü (sui generis) bir varlığı olan şeylerdir. Birey bunları hazır olarak bulur ve bunların olmaması veya başka türlü olması onun elinde değildir; dolayısıyla birey bunları hesaba katmak zorundadır, bu davranış biçimlerini değiştirmesi çok zordur, zira bunlar, farklı düzeylerde toplumun kendi üyeleri üzerinde sahip olduğu maddi ve manevi üstünlükten yararlanırlar."

Böylece toplumsal gerçekliğe dair daha geniş bir okuma ve anlama arayışına giren Durkheim (2002: 26), intihar gibi ancak bireyselliği içinde anlaşılabilceği düşünülen bir sorunun bile "toplumsal temeli" olduğunu düşünür. Onun deyimiyle intiharlar, genellikle varsayıldığı veya düşünüldüğü gibi hepten apayrı bir olgular kümesi, tek başına başka davranış biçimlerinden bağımsız bir tuhaf olaylar türü olmayıp, aksine başka türlü davranış ve ilişkilerle bağlantılı olan bir olgudur. Böylece Durkheim, toplumun ontolojik olarak bireyden önce geldiğini, toplumsal olguların nevi şahsına münhasır olduğunu ve dolayısıyla sosyal olguların tıpkı doğadaki yasalar gibi nesnel bir gerçekliği bulunduğunu iddia etmiştir.

Yine Durkheimci bir perspektiften söylersek; “toplum, önümüze nesnel bir gerçeklik olarak çıkar. O, orada, dikkate almak zorunda olduğumuz bir şeydir. Toplum kendimize dışsaldır, bizi kuşatır, yaşamımızın her yanını içine alır. Toplumun içindeyizdir, sosyal sistemin belirli sektörleri içinde konumlanmışızdır. Bu konumlanma, dilden görgü kurallarına, sahip olduğumuz dini inançlardan intihar etme olasılığımıza kadar neredeyse yaptığımız her şeyi önceden belirler ve tanımlar. Bu sosyal konumlandırma durumu içinde kendi kişisel dileklerimiz dikkate alınmaz ve toplumun koyduğu kurallara veya getirdiği yasaklara olan entelektüel karşı çıkışlarımız, en iyi haliyle bile pek fazla işe yaramaz ve genellikle anlamsız kalır” (Berger, 2017: 115-116). Kısaca bireyler, bireyin özerkliğini yok ederek ona, çoğunluğun belirlediği kurallarına boyun eğdirmeyi amaçlayan bir sürecin kurbanı olarak yaşantılarına devam etmek zorunda bırakılmaktadırlar.

Düzen sağlayıcı ve kural koyucu bir aktör olarak toplum, yarattığı değerler sistemi üzerinden ontolojik üstünlüğünü yaratmakla kalmamakta aynı zamanda bu ontolojik üstünlüğünü bireyler tarafından gündelik yaşam pratikleriyle de yeniden üretilmesini talep etmektedir. Toplum, her şeyden önce bireye yerine getirmesi için birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Ünal’ın (2014:149) deyişiyle bu görev ve sorumluluklar içinde birey, iletişimde kullanacağı dilini öğrenmek, dinsel ritüelleri gerçekleştirmek, evlenmek, çocuk dünyaya getirmek, erkeğe askere gitmek, eğitim süreçlerini tamamlayarak bir meslek edinmek, konu komşuyu, akraba ve dostları sorup sormak, çalışıp vergi vermek, faturalarını düzenli biçimde ödemek, karşılaştığı bir kimseye gülümseyip selam vermek, cenaze ve bayramlaşma törenlerine katılmak, sağlığına dikkat etmek, kilo vermek, oy vermek, tasarruf etmek ya da gösterişçi tüketimin yaşam tarzına ayak uydurmak zorunda bırakılmaktadır.

Dolayısıyla başta Durkheim ve Berger olmak üzere birçok düşünür, bizi daha büyük bir realiteyle, yani toplumun nesnel gerçekliğiyle yüz yüze getirmek suretiyle içinde yaşadığımız toplumun, bizim dışımızda bir olgu olarak *öylesine* ve *orada* durmadığını anlatmaya çalışmışlardır. Sosyal gerçekliğin somut tezahürü olarak her gün ve her an bizi izleyen, adımlarımızı takip eden, kurumları, yapıları ve değerleriyle adeta ensemizde duran, sosyalleşme araçlarıyla da zihinsel dünyamıza nüfuz ederek bizi ablukaya alan bir varlık alanıdır. Bu anlamda kültür, gelenek ve din başta olmak üzere toplumu bir arada tutan ve toplumsal düzeni tesis eden her türlü araç, mekanizma veya yöntem, bizzat toplumun yeniden üretimini sağlayan ajanlardır. Bu anlamıyla toplumdan kurtulmanın mümkün olmadığını söylemek sadece toplumsal gerçekliğin bir yüzüne ışık tutmak demektir.

SONUÇ

Hiç şüphesiz adına toplum dediğimiz şey, bireylerin sadece belli bir düzen içinde yaşamayı arzuladıkları için bir araya gelerek oluşturdukları kolektif bütünler değildir. Bir insan ürünü olduğu kadar sosyal bir realite olarak da karşımıza çıkan toplum olgusu, bireylerin amaçları, eylemleri ve niyetlerinden bağımsız olarak dışsal bir gerçekliktir. Toplum nesnel olarak kurumsal yapılarıyla olduğu kadar öznel olarak da bireyin bilincini şekillendiren en önemli güçtür. Bu güç gündelik yaşamın akışı içinde bireylerin belli kurallar ve yasalar içinde davranmasını sağladığı ölçüde etkinliğini ve varlığını korur. Zira eğer toplumun temel fonksiyonlarından birisi düzen ve istikrarı (*nomos*) korumaksa, diğeri de bireylerin bir arada yaşamalarını mümkün kılan inanç ve değerler kültürünü yaratmak ve üretmektir.

Bir söyleyişinde bu inanç ve değerlerin, kültürel sermaye eliyle nasıl üretildiğini anlatan Bourdieu (2003) sosyolojiyi “rahatsız edici bir disiplin” olarak tanımlamıştı. Ona göre sosyoloji hiçbir bilimin yapamadığı bir şeyi -kutsallarıyla, inançlarıyla, gelenek, alışkanlık ve yaptırımlarıyla, kurumsal kimliğiyle, ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmalarıyla, politik ve ideolojik kimliğiyle kısacası biz insanların yaşamında en üst örgütlenme biçimiyle kendisini var eden ve hepimizi kuşatan toplumu- ele alma cesaretini göstermiş olmasıyla ayrıksı bir bilim dalıdır. Nitekim sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran

şey de insan hayatında cüretkâr bir anlam arayışına girmesi (Becker, 1997: 26-27) Taylor'un deyimiyle (2006: 32) belli uygulamalarımızı anlamlı kılan arka plandaki kavrayışlarımızın ötesine uzanan fikirlerimize uzanabilmesi ve bu fikirleri sosyolojik tahayyülün içine alarak onlarla yüzleşebilmesi değil midir?

Toplumun nesnel gerçekliğini anlamayı ve açıklamayı kendisine dert edinen sosyoloji, sadece sosyal değişimin temel dinamiklerini, tarihsel/toplumsal ve yapısal/kurumsal nedenlerini ele almaz aynı zamanda dışsal bir gerçeklik olarak da toplumsal güçlerin bireyin tutum ve davranışları üzerindeki etkisini de irdeler, inceler. Bu haliyle sosyoloji, bir yandan sosyal gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiğine dair bir ön kabulden hareketle bireysel eylemleri ister açık ister örtük olsun amaçlanmamış sonuçlarını tasvir etmeye çalışırken, diğer yandan dünyanın gerçekliğine dair somut tezahürleri gözlemlemeyi, Durkheimci bir bakışla söylemek gerekirse 'şey'leri ampirik olarak analiz etmeyi hedefler.

Bu hedefi gerçekleştirmeye çalışan sosyolog ise bilimsel *ethosa* olan bağlılığıyla başka hiç kimsenin farkına varmadığı ve farkına varmak için de çaba harcamadığı ezber bozucu meselelere kafa yorar. Sosyolojinin nesnesi olan toplum, makalede de belirtildiği üzere çoğu zaman sandığımız şekliyle bizim dışımızda duran ve ancak kimi zaman kendisiyle irtibatla olduğumuz kolektif bir bütünden ibaret değildir. Zira sosyal olarak üretilen gerçekliğin pek çok anlam katmanı bulunur ki, bu anlam katmanının en geniş ve en etkili halkasını bizzat toplumun kendisi oluşturur. Kısacası nesnel bir gerçeklik olarak bireysel bilinçlerimizin dışında var olan ve varlığıyla düşüncelerimizi ve eylemlerimizi şekillendiren toplum, sadece ne yapmamız gerektiğini belirlemez aynı zamanda ne yapmamamız gerektiğini de belirler.

KAYNAKÇA

- Aron, R. (1994). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. K. Alemdar), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Kuşatılmış Toplum*, (Çev. A. E. Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, E. (1997). *The Denial of Death*, New York: Free Press.
- Belek, İ. (1991). *Toplumsal Bilinç*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Berger L. P ve Luckmann, T. (1996). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York: An Anchor Book.
- Berger, L. P. (2015). *Kutsal Şemsiye*, (Çev. Ali Coşkun), İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, L. P. (2017). *Sosyolojiye Çağrı*, (Çev. E. Koca), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boudon, R. (1991). *Sosyoloji Yöntemleri*, (Çev. A. Türker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Loic, W. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev. N. Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bouthoul, G. (1992). *Sosyoloji Tarihi-I*, (Çev. C. Süreyya), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruce, S. (2016). *Sosyoloji*, (Çev. P. Onur), Ankara: Dost Kitabevi.
- Buechler, S. (2008). What Is Critical About Sociology? *Teaching Sociology*, 36(4), pp. 318-330.
- Büyükantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Castoriadis, C. (1998). *The Imaginary Institution of Society*, New York: MIT Press.
- Chapin, F. S. (1918). What is Sociology? *The Scientific Monthly*, 7(3), pp.261-264.
- Coenen-Huther, J. (2013). *Durkheim'i Anlamak*, (Çev. S. Akyüz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, (Çev. E. Ataçay), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Copp, D. (1992). The Concept of a Society. *Dialogue* XXXI, pp.183-212.
- Çiğdem, A. (2006). *Toplum*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davy, G. (2016). Sosyoloji Dersleri Üzerine Giriş, *Emile Durkheim: Sosyoloji Dersleri*, (Çev. A. Berkay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dean, M. (2010). What is Society? Social Thought and the Arts of Government. *The British Journal of Sociology*, 61(4), pp.677-695.
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*, New York: Free Press.
- Durkheim, E. (1998). *Selected Writings*, (Edt. A. Giddens), London: Cambridge Univ. Press.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*, (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2014). *The Division of Labor in Society*, New York: Free Press.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve Toplum*, (Çev. D. Çenesiz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Durkheim, E. (2016). *Sosyolojik Yöntem Kuralları*, (Çev. Ö. Doğan), Ankara: Doğu Batı Y.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. O. Değirmenci), İstanbul: Olvido Kitap.
- Ellwood, A. C. (1909). The Origin of Society. *American Journal of Sociology*, Vol:15, No:3, pp.394-404.
- Eriksen, H. T. (2011). What is a Society? *Ethnicities*, Vol:11, No:1, pp.18-22.
- Ficher, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. N. Çelebi), Ankara: Atilla Kitabevi.
- Fleury, L. (2009). *Max Weber*, (Çev. I. Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi.
- Foucault, M. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures At The Collège de France 1975-1876*, New York: Picador.
- Garoutte, L. (2018). The Sociological Imagination and Community-based Learning: Using an Asset-based Approach. *Teaching Sociology*, Vol.46(2), pp.148-159.
- Giddens, A. (1997). *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev. M. R. Esengün ve İ. Öğretir), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Hallinan, T. M. (1997). A Sociological Perspective on Social Issues. *The American Sociologist*, Vol:28, No:1, pp.5-14.
- Hayek, A. F. (2012). *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of The Liberal Principles of Justice and Political Economy*, New York: Routledge.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. H. M. Köse) İstanbul: Küre Yayınları.
- Husserl, E. (2013). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*, London: Routledge.
- Lee, D. (2000). The Society of Society: The Grand Finale of Niklas Luhmann. *Sociological Theory*, Vol:18, No:2, pp.320-330.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*, (Çev. V. Akan), Ankara: Nobel Yayınları.
- Mandic, O. (1967). The Marxist School of Sociology: What is Sociology in a Marxist Sence? *Social Research*, Vol:34, No:3, pp.435-455.
- Moore, E. W. (1997). İşlevselcilik, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Nisbet, A. R. (1974). *The Sociology of Emile Durkheim*, New York: Oxford University Press.
- Nozick, R. (2013). *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books.
- Ralph, S. (1997). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, (Çev. M. Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rice, A. S. (1932). What is Sociology? *Social Forces*, Vol:10, No:3, pp.319-326.
- Sayer, D. ve Frisby, D. (2017). *Toplum*, (Çev. B. Bekmen), İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Stauth, G. ve Turner, B. S. (1998). *Nietzsche's Dance, Resentment, Reciprocity and Resistance in Social Life*, Basil Blackwell: London, akt. Turner, B. S., (2014). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İ. Çetin), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şentürk, Ü. (2014). Toplumsal Alanın İktidar Devriyeleri, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:69, ss. 127-151.
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (Çev. H. Koyukan), İstanbul: Metis Yay.
- Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*, London. Harper Collins.
- Tiryakian A. E. (1997). Emile Durkheim. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Touraine, A. (2010). *Krizden Sonra* (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2017). *Toplumların Sonu* (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İ. Çetin), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, J. H. Ve Beeghley, L. ve Powers, C. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayınları.
- Wallace A. R. ve Wolf A. (1998). *Contemporary Sociological Theory*, New Jersey: Prentice Hall.
- Weber, M. (1964). *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: Free Press.
- Weber, M. (1958). *From Max Weber: Essays in Sociology*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Woff, H. K. (1997). Fenomenoloji ve Sosyoloji” *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>, 8 Apr.2013 (ET:18.03.2020).